

Antonio Valverde, "Ayalde"ri buruz bi itzaldi

AYALDE EUSKALTZALE

(Itzaldia, "Actualidades" Aretoan).

1970—Abenduan
LEKUONA'TAR Manuel ' ek

Jaun eta Andreok:

Erderaz ari bagina, «AYALDE» izena, Antonio Valverde'k *inmortalizatu* egin duala esango genduke: «illezkortu» euskeraz —illezkortasun txiki bat—. «AYALDE» ori, Oyartzun'en jauregitxo baten izena da; «Aya'ko arrira» begira dagolako, ipiñi bait zion Antonio'k izen polit ori, berak egindako jauregitxoari. Ori dala-ta, izen bera artu zuan, baita, bere seudonimo idazle-izentarako ere. Gaur Ayalde esaten degun bakoitzean, gure adiskide biozkor biotzekoaren irudi ta imajiña datorkigu gogora: orain lau-bat illabete «joan zitzaigun» adiskidearen irudi bizia.

Omen-aldi bat zor genion, bere adiskide izan geranok, gure adiskideari; eta zor ori ordaintzera gatoz gaur, Donostia'ko «Aurrezki-Kutzak» ematen digun egokitasun au probetxatuaz.

Omen-aldi ontan, neri, «Ayalde euskaltzale» eman didate gai, nere itzalditxo ontarako.

El nakion, beraz, len-bait-len nere arloari.

* * *

Antonio Valverde, gizon *polifazetikoa* izan genduan. Gure adiskidearen irudiak alderdi asko zituan: *fazeta* asko: «antz» asko.

Industrial zan familiaz, aurrekoz, asiera-asieratik; industrial burutsu. Margolari zan goi-deiez, bokazioz, eta ez nola-naikoa bere egin-kizun kutun artan; zala paisaje, zala erretratu, zala folklore-margo. Eta, aizkenik, euskaltzale ta euskal-idazle zan, eta ez nola-naikoa gai ontan ere.

Azkeneko alderdi au dagokit neri ikutzea gaur, bere eriotz-urte barruan egiten diogun omenaldi merezi-merezi ontan. Lau illabete, joan zitzaigula; bañan alako utsunea utzi bait digu guztioi biotzean bere ez-ustezko joatearekin... Nik beintzat, oraindik eta oraindikan ere ez det etsitzen —ezin det etsi— berriz ikusi bear ez degunik, bere aurpegi zabal paketsuarekin, gure Euskaltzaindiaren Batzarretan, edo gure Bibliotekako eguerdiko tertulian sartzen, ixil-ixillik, parrez-parrez, beti ere berandu antxa, beti beste lanen batetik atera-berri, preokupazioren batetik igesi-naiez-edo...

Oraindikan gazte, lana beste ametsik etzuala; beti zerbait asma-tzen, zerbait berri, kulturarentzako zerbait protxugarri; bein ere ez ameslari uts... Ez-ustean alde-egin digu, bai; ez det esango *Urtsuan difuntuak* diona:

...adio erran gabe
etxetik partitua;

bañan bai guretzat utsunegarri; ain giñan, izan ere, aren bear, gau-za asko ta askotarako, kultura-gauza asko ta askotarako...

Bañan jarrai nakion nere ariari.

Bi zatitan puskatuko det nere lana:

A) Ayalde, euskaldun berri, euskaltzale;

B) Ayalde, euskal-idazle.

EUSKALDUN BERRI, EUSKALTZALE

Euskaldun berri. Ala bait zan, izan ere: gure Ayalde, jaiotzaz erdaldun zan. Bañan, bere buru argiz eta lanerako gotortasunez, euskera eskuratu eta menderatu bait zuan iñor gutxik bezela, itz-egiñaz gañera, idazle errex ta xamur izateraño.

Antonio Valverde —eta ontan dago neretzat aren meriturik aundiena— «euskaldun berri» genduan. Gurasoak, aitaldetik, etorkiñak ziran euskalerrian. Ori zala-ta, gure Antonio'ren jaiot-etxean etzan euskerarik egiten. Bañan, ori bai, ba dakigu gure mutillak betidanik pena aundi bat izan zuala, bere eskola-lagunak ziran bezela, bera jaiotzez euskaldun ez izana; pena, bai, eta inbiri santu bat, bere lagunak bezela, berak

esateko eskubiderik ez izana. Gai ontan *handikap* aundi baten azpian ikusten bait zuan ark bere burua.

Orregatik, ez da arritzeko, berak, ezkontzeko asmoa artu zuanean —bere bizitzarako eta bere seme-alabaentzako kabi bero bat egiteko asmotan sartu zanean— bere seme-alabak «euskaldun jaio zitez-en», kabitxo euskaldun-euskaldun bat eratzeko asmoa artu izatea; ez da arritzeko, bere garaiko giroak berari opa etziona, berak bere umeai opa izatea.

Eta, ain zuzen, Jaunak ala nairik, neskatxa euskaldun jator bat egin zuan andre-gai: Maria Dolorex Lamfus, lenengo abizenez alemana, bañan jaiotzez ta izatez eta biotzez euskaldun jatorra.

Euskal-familien problematikan, emazte euskaldun batek aska lezake aინbestean problematika orren korapilloa, etxeari berak bakarrik euskalduntasuna ezarriaz. Bañan gure Ayalde'k etzion orri bakarrik naiko iritzi; kabi jator batean txori-aitak eta txori-amak biok kantu ta doñu berean ezitzen bait dituzte beren umetxoak, berak ere, Antonio'k beretzat euskaldun-malla irixtea aal zuan aiñean erabaki zuan bere baitan; eta, pentsatu ta egin, ortarako bere lenengo erakusle ta Andereño, bere andre-gaia artu zuan. «Dolorex: au nola esaten da euskeraz? Euskerazko itz onek zer esan nai du?» Eta orixe izan zan, Ayalde'ren lenengo, edo obeto, bigarren pausu ta oinkada bere euskalzaletasun-bidean. Lenengoa, bere eskola-lagunentzako sentitu zuan inbiri santu ura izan bait zan; bigarrena, berriz, bere andregaiaren euskal-mallaraño igo-naia.

Irugarren oinkada, puska bat beranduago eman aal izan zuan. Ezkondu-ta andik zortzi bat urtera. Bi seme-alabaez aberastuta ikusten zuan bere etxea, bere ametsetako etxe euskalduna. Amak euskeraz itz-egiten zien aurrai; berak, ordea, ixil entzun bear aien txorrotzio eztiak. Zortzi bat urte iraun zuan gure Ayalde'rentzat bere ixillik egon-bear penagarri ark; bañan zortzigarrenean autsi aal izan zuan bere egoera lastimagarri ura. Nola? Danok dakigu. Donosti Zaarreko Ikastola ezkutu ta ixillikako batean «eskolau» xume, *dotrino*, bere burua egiñaz; *plan ultra intensivo* esan dezakegun neurri bete-betea eta buru-belarriko jardunean jardun-eta-jardunaz.

Danok ondotxo ezagutzen degu ixillikako ta ezkutuko Ikastola ura. Bañan ez bait dezakegu Ikastolako Andereñoaren izenik aipa, Andereñoaren beraren ortarako baimenikan gabe. Donosti Zaarreko Ikastola artan izen-eman zuan gure Antonio'k, edozein «eskolau» xume bat bait litzan; ez, ordea, *alagala* —bizkaitarrak esan oi duten bezela «alagala»— bere ikastaldiak egunak dituan ordurik onenetan

egiteko; illunduezkeroko ordu neketsuetan baizik, bere beste lanetan leer-egin ondorengo alper-orduetan; ori bai, alperrieriak ondotxo astinduta, bere lagunen batzuek kafeteriren batera joango ziran ordu nekatuetan. Ola atera bait zan, atera zan bezain «ikasle probetxatu», Donosti Zaarreko Ikastola ezkutu ixillikako artan...

Ordutsoan ezagutu nuan nik; pozik, oso pozik gizona, bere ikaskizunetan egiten ari zan aurrerapenengatik. Aurrerapen pozkarriak egiten ari bait zan, izan ere.

Euskal-aditzak, euskal-berboak eman bide zion lanik asko bere ikastaldietan: ots! euskal-aditzaren «algebra jakintsuak», Kanpion aundiak nunbait esaten duan bezela. Bañan laneren zailtsunaren neurrian erabili zuan gure Antonio'k bere lanerako adore aundia ere, zailtasun aiek menderatzeko.

Zuetan askok izango dezute, euskal-aditzaren «kurpil» famatu baten berri —gure Ayalde'k, bere Andereñoaren argibideak, berak *matematikoki* «bildu» zituan kurpil «sorgindu» bat, alegia— zuetako askok izango bait du kurpil orren aditze ta berri. Kurpil ori Inprentan egiten ari zirala ezagutu nuan nik gure laguna. Ez dakit, *elektronikazko* makina kalkulatzalleren bat zan, ala zer, makina sorgin ura: bi kurpil, bi disko, bata bestearen gañean biraka ibiltzen ziranak, baxtarreko gida txiki baten bitartez zerbait markatuta biratuaz, zirrikitu batean arkitzen bait zan automatikoki- nor-berak orduan bear zuan aditz-forma... Benetako sorginkeria...

Gauza naasi xamarra izan bear zuan bere inprentazaleentzat, nagusiaren asmo ta amets ura; nik ikusi nuanean beintzat; aietako bat gauza ezin ulerturikan bide-zebillen. Bañan aizkenik, nagusi ta langille, biok alkarrekin ari-ta-ariaz, lortu zuan gure Antonio'k bere ametsetako kurpilla osotzea.

Olakoxe gizon saiatua izan genduan beti, bere euskaldunberri-bide zail-zalletan... Leen ere esan dizuet zergatik eta zertarako: bere etxe sor-berrian euskal-kabi goxo ondo osotu bat bere umeentzat eratzeko: ots! senar-emazte, biok, beren kabi maite artan beren umeekin danok kantut berdiñean kantari jarduteko. A! zer nolako eredu ta ixpillu ederra, orduko ta oraingo ere zenbait gurasorentzat! Ikastolak ondo badaude-ta, ez bait dago gaizki, besteak esan zuan bezela, «Etxeko Eskolia».

Alkar ezagutu genduan artaz aurrera, askotan ikusten genduan alkar. Beti ere bere euskal-gramatikazko galderak egiteko. Beti galde ta galde; galdez ezin aspertu. Eta erantzunak arduraz jaso. Bañan ez bait zuan Gramatika bakarrik naikoa; izkuntzaren modismoak ere —Erretorika ere— nai izaten zuan ikasi, eta bere mintzaeran

erabilli. Eta arritzekoa zan, nolako memori ta oroimena zuan, bein entzundakoak gogoan eukitzeko.

Bitarte ortan sartu zan, baita, gure folklore jatorra sakontzen; eta gai ontan, besteak beste —bere polifazetikan beste gai askotara ere irixten bait zan iñor baño areago— besteak beste bertsolaritzaren fenomeno interesgarri-interesgarriak erakarri zuan indar aundiz, bertsolariekin tratu izatera.

Ortarako ba zeukan Oyartzun'en gairik aski, eta aien artean bat, oso bere kutun izan zuana: Uztapide. Uztapide ta Lexoti. Iñoiz-iñoiz, bat-edo-besteak deitzen zituan, guk Ayalde'n elkarrekin egiten genituan otorduetara, gurekin batean kafea artzera; ez, ordea, bertsok entzun-eta-entzun egiteko bakarrik, baizik-eta bere magnetofonean aien bapateko kantuak jaso, ta berriz ta berriz ere entzun eta aztertzeke; orlaxe iritxi bait zan bertsolaritzaren xurgatzalle, benetan jator izatera.

Gai ontan ba dakizute, iñoiz, Bertsolarien Txapelketa aundietan ere, Euskaltzaindiaren aginduz Maieko Juradu izatera ere iritxi zana. Batzuren-batzuek —Ayalde nor zan jakin gabe, euskaldun berri zala besterik etzekitela— sariketa aietan Maiko ikusita, arritu egiten ziran; ez bait ziran arrituko, ordea, guk bezela jakin balute, nolako saioz eta alegiñez, iritxi zan Ayalde, bertsolaritzaren legeak eta teknika iñor gutxi bezela ezagutzera...

Margolari zanez, Uztapide'ren aurpegia, iñork ez bezela dibujatzea berak lortu zuan, gizon ta bertsolari jator-jator oni zion benetako lege ta gogo onez.

Zer geiago? Ez bertsolariakin bakarrik; baita bere Ayalde'ren auzo egiten diran baserritarakin ere itz-aspertu luzeak eta gozoak egiten zituala, baserritarren euskal-muin jatorra oparo xurgatu naiez. Auzo aien artean nik bat aipatuko bait nuke batez ere: Mendin-Etxeberriko Joxe Mari. Zenbat galde egin ote-zizkion, bere Oyartzun'go opor-orduetan, auzo jator arri, bere euskal-egarria ase naiez, zenbat galde, leen noizpait, ezkon-gaietan bere Dolorex'i egiten zizkionak bezela: «Joxe Mari: au nola esaten da euskeraz? Joxe Mari: euskerazko itz onek zer esan nai du?» Joxe Mari'k parrez-parrez erantzuten zizkion galderak... Olaxe osotu bait zuen, bere euskal-kultura jatorra, bere *plan intensibozko* jardun ezin-ase artan.

Bañan uztagun gai ukigarri au, nere itzaldiaren bigarren erdira igaro gaitzen: «Ayalde, euskal-idazle». Labur-labur mintzatuko bait natzaizute onezkero.

EUSKAL-IDAZLE

Ayalde, idazle baño leenago, irakurle izan zan; ala bear ere-ta.

Idazle izaten, imitazio-bidez ikasten degu. Irakurri, irakurri; eta irakurtzen danaren gaietan «gustu-artu»; eta ola irakurtzen danaren estiloa «asimilatu».

Ayalde ere, bide orri berorri jarraiki zitzaion.

Ez det uste, benetan, irakurketarako denbora aundirik izango zuanik, gizagojoak bere karguko lanak egin ondoren. Bañan ontan ere aukera on bat egiñezkero, metodo on bati jarraitu-ezkero, bat oso irakurtzalle «probetxatu» atera diteke. Eta ba dakigu, Ayalde, bere gauza guztietan gizon metododuna izan zana. Bere lanaz gañera, margolaritzarako bezela, geldituko zitzaion, asko ez bazan ere, txolarte zertxobait, bere gustuko irakurtzeak egiteko.

Bañan irakurtze oien ondoren, nola-nai zala, Ayalde etzan geratu besteren imitatzalle soil, beste inoren kopiaztalle; ez idazkaietan, ez idazkeran, estiloan.

Berak bere biotzean zeramazkian ark, bere idazkaiak; bera zan bere idazkaien iturri; iturri, eta labe; iturri bere margolari-begi argiz, eta labe biotzaren irazekiz.

Ayalde'ren biotza, ixillik arren, labe bat zan, labe gori. Erria zeukan biotzean sartua. Eta erriaren trajediak irazekitzen zion bere labe gori ura. Erria, erriaren paisajea, erriaren folklorea, erriaren arnasa, erriaren anima... Euskera, Euskeraren bizia —orixe, batez ere— itzear ikusten zuan Euskeraren bizia...

Lizardi zuan bere irakurgai aukeratuetan bat, irakurgai kutun. Lizardi lenengo; eta Orixe urren; edo-ta biok berdin.

Lizardi'ren Olerki-liburu «Biotz-begietan», guztiok dakigu, berak ain gustora «ilustratu» zuala, liburuaren bigarren argitaltzean. Ala berean, baita, prestaturik utzi dizkigula, Orixe'ren «Euskaldunak» Poemaren bigarren argitaldirako kantu guztien edergarriak ere.

Erderazko irakurgaietan, pentsatzekoa da, Baroja'ren euskal-girozko lanak ere leku berezi bat izango zutena bere irakurgai aukeratuaren artean. Bañan, ori bai, ez Itzea'ko idazle ezagunak bezela, euskal-gaiak sinpatiaz —sinpati aundiz— erabiltzeko bakarrik, biotz-biotzean sakonki sentitzeko baizik. Gure Ayalde ez bait zan euskalgaien sinpatizante, diletante bakarrik, sentitzalle sentikor bioztun baizik...

Orrekin esana dago, zer-nolakoa zuan bere tematika, bere euskerazko idaztietan, eta berdin baita erderazkoetan ere. Erria: erriaren gauzak; erriaren bizia; leen ere esan dizuet-eta, erriaren paisajea —margolari bezela, ala zegokion egoki ere-ta— eta erriaren Folklorea —erriaren animaren leio zabala dan gure Folklore zoragarria—; bañan Folklore guztietan folklorerik folkloreena, Ayalde'rentzat, erriaren izkuntza —berak ain maitekiro ikasi zuan Euskera; bere

emaztearena zan, eta bere umeena izatea ere nai zuan, eta dan (ain ereduki dan) Euskera.

Bere liburu bitxi «Ibar ixillean» bait da testigu.

Denok ezagutzen dezute liburu txukun, sentitu-sentitu au. Ez nijoakizute ezer geiago esatera, gure lagunaren idaz-tematikari buruz.

Eta zer esango dizuet estiloaz?

Idaz-gaietarako bere nortasuna izan bazuan-da, berdin esan bear, baita idazkerako, idaztankerako, estilorako nortasunaz ere.

Ez det esango, beste inork ez bezelako estiloa zuanik. Estilo-mue-ta gutxi dira. Idaz-tematikak, bai, askotaz ugariagoak dira: edesti, drama, tragedia, irri, lantu, romantika, umore, pikareska... zer ez? Estiloak, ordea, urriagoak dira: luze, labur, retoriko, lakoniko, latz, leun...

Gure Ayalde, ez da luze-zale, ez da retoriko; bañan ezta lakoniko ere. Estilo laburra, bai, eta latz-antza geiago duana, olio-leun-antza bañan.

Bañan nola-nai ere, beti estilo argi. Ayalde'k ez du inoiz ere illun-antzik; ez jatorriz, ez rekursoz; Ayalde'k beti estilo argian ematen dizkigu bere esan-bearrekoak. Gai bat bear bezain argi ikusten ez duanean, ez du ikutuko; illun aterako litzaioke, eta Ayalde'k beti ere argia maite du, ezer bada-ta. Margolaria da, eta margolari on bezela, kolorea ere bai, bañan argia batez ere du maite; eta idazle bezela ere berdin, pentsamentu argia. Eta ortarako rekursu bezela, estilo laburra, errex zatikatua, ez nekez luzatua.

Olakoxea ageri zaigu Ayalde'ren estiloa bere «Ibar ixilean».

Eta ez noa ezer geiago esatera bere estiloaz.

Bañan zer esan bere itzaldietaz? Idaztiz gañera, eremu au ere, alor au ere ikutu bait zigun gure adiskideak.

Auxe bakar-bakarrrik esango dizuet, gogoraziko dizuet: gerra-aurrean etzala ia inor ere kultura-gaietaz euskeraz itzaldi bat ematen ausartzen zanik. Euskal-Esnaleak —gogoragarri bañan gogoragarriago bear gendukean Euskal-Esnalea Bazkunak— eratu zituala Donostia'ko Zine «Novedades'en», gauza berri bezela, kulpitoko sermoiez bestelako kultura-geietazko itzaldi batzuek; aien artean, orain, Orixe'k, ortarako zuan balio aundiarekin emandako bat bait daukat nik gogoan, Metrika-gaiez eman ziguna, euskal-kantuen Metrikaz, oso bikain osotu ta egoki kurpildua... Bañan beste inor gutxi genduala orduan, kultura-itzaldi-itxaso ortara bere bateltxoan arrixkatzen zanik.

Gerra-ondoan izan zan, gure Euskaltzaindiak eraturik, olako itzaldiak maizago ta ugariago ematen asi giñana, Donostia'ko Diputazio-ko Bibliotekan: Dunixi zanak eman bait zigun olako bat, oso polita, Bilintx olerkariatz; eta Mitxelena'k Oihenarte'z, eta Zugasti apaizak

Euskal-doñuetaz... eta neronek ere eman nituan pare bi, pare bat Ondarrua'ko Santa Klara'ren Romantzeaz —kritika literaria bezela— eta beste pare bat euskerazko deiki (vocativo) jatorraz —gramatika-ikaskai gora xamar bezela—. Geroztikan, bai, asko ugaritu dira olako itzaldiak, *de omni re scibili*, gure artean.

Orra bada: gure Ayalde ere, bere euskaldunberri-egoeran, ausartu zitzaigun, ausartu, ereduki, ixpilluki, itzaldi-itxaso artan, azkeneko urte otan, bere bateltxoan boga. Eta ondo.

Guztiok dakigu zein gairekin. Bi gai. Bere «Ibar ixillean» dauz-kagu biok oso-osorik: bata Euskal-Arteaz —pintura, eskultura— eta bestea, Xenpelar Bertsolariaz. Bi itzaldi, oso ondo pentsatuak, ondo eratuak eta grazi aundiz esanak —Xenpelar'ena batez ere, bere seme Antton'ek kitarrarekin lagundurik—.

Guzti ontan ere, «euskaltzale eredu ta ixpillu» agertu bait zitzaigun. Bi gai oietan, izan ere, ba zuan ark zerbait esan-bearrekorik, eta esan egin zigun bere esatekoa; etzan egon ixil, mintzatu egin zitzaigun; ez zenbaitzuek bezela, lotsa txoro batek kokildurik, ixillik egon beti.

Eta ori esanik, bukatzen det nere itzaldi aspergarri xamar au. Barkatu. Eta eskerrik asko.

AYALDE OYARTZUN'EN

Nere errikide oyartzuarrok:

Antxon Valverde'ren Pintura-erakusketa bat, exposiziyo bat egin bear dugula-ta, sarrerako itz bi eskatu dizkidate.

Labur-labur ariko naz. Ez gauza asko esateko ez daukadalako, ortarako ordu ona ez delako baizik.

Zer artu-eman izan ditu Oyartzun'ek Antxon Valverde'rekin? crixe gogoraziko dizutet. Denak dakizutena; biño gogoratu bearra, esker-txarrez gauzak aztu ez ditzagun.

Asiyerako, itz bitan bilduko dut nere esatekoa gai ontan. Denak dakizute Valverde'k bere izen-goiti aukeratua, AYALDE zuela. Orra bada: neretzat AYALDE esatia, «Valverde ta Oyartzun» biyok batian esatia bezela da: Valverde'ren eta Oyartzun'en elkarren arteko artu-emanak.

Eta geiago gabe asi nadin.

NIK ZURI, ZUK NERI

—Pintura-kontuan zer eman ziyon Oyartzun'ek Valverde'ri? eta zer Valverde'k Oyartzun'i?

—Zerbait ematen digu beti guztiyoi, jayo edo bizi garan erriyak. Denak, bizi garan erriyarentzat begiya erne eukitzen dugu beti; begiya erne eta biyotza xentikor. Bizi garan erriyaren paisajiak gogor jotzen du gure begi-niniya; eta erriyaren biyotz-taupadak ere, sakon jotzen dute gure biyotzaren ondua. Eta ola sortzen da biyen artian, «sintonia» esaten diyogun biyotz-egoera eder bat.

Valverde'k bere begi-niniyetan sartu-sarturik euki zuen beti Oyartzun'go paisajia; eta biyotz-alozetan sartu-sarturik baita oyartzuar-biyotzen taupada-soñua ere.

Valverde gaur, pintore bezela aurkeztu nai dizute; biño Valverde, pintorez gañera, eskribitzalle ere ba zen; eta bata bestiarekin osatzen dira, gizonaren bi izaera oik, gizon artista baten bi izaera oik. Artistak —pintoriak— biyotzian sentitzen duen bezela pintatzen du, eta sentitu ere, pintatzen duen bezela sentitzen du.

Ez dakit nik, zer sorginkeri duen, erri batian norik bere burua arrotz arkitziak, erri ezagutu-berri ark egiten digun lendabiziko impresiyorako. Ni neroni, ortik-ziar naiko ibilliya nazute, eta ba dakit zer den, atzerriyak gure begi-biyotzetan egiten duen lendabiziko *xok* ori. *Xok* orrek, alde batetik zozarbamen bat sortzen du, gauza naasi bat; biño baita erri artako gauzak ikusteko argi berezi bat eman ere. Antxon Valverde'ri, «Oyartzun'en errenteriar izanak» egiten zion xokiak, argi berezi bat eman bear zion, Oyartzun'go gauzak eta pertsonak batez ere ikusteko, argi berezi bat.

Askotan esan oi dugu, ez dugula jakiten gure amaren begiyetako koloria nolakua den... milla begiren artian berexiko genituzken bi begi ayek zer kolore duten erantzuten ez dugula jakiten, norbaitek ori galdetzen badigu. Gu ez beste batek, berriz, emakume maitagarri aren begiyetako kolore ura, sentitu ez, biño ikusi bai, guk biño obeki ikusten duela. Ola esan oi da.

Valverde'k errenteriarra izanik, gure Erriyaren eta gure erriarren fisonomiya, guk geok ez bezela ezagutzen zuen, duda gabe. Eta orixe zen, duda gabe, Oyartzun'ek Valverde'ri egin zion erre-galiya; gure fisonomiya. Gure fisonomiya, ta gure paisajia.

OYARTZUARREN FISONOMIYA

Bi gauza aitatu bear ditugu emen, Oyartzun'ek Valverde'ri era-kutsiyak, azalduak: oyartzuarren fisonomiya eta Oyartzun'go paisajia: bi gauza, Antxon Valverde pintoria txoraturik zaukatenak.

Asi gaitezen fisonomiyatik.

Euskaldunok ba dugu fisonomi bat, erdaldunengandik bereizten

gaituena. Biño, Euskalerrriyan bertan ba dira, «sub-fisonomi» esan genitzazkianak ere: dela nafarra, dela bizkaitarra, dela arabarra, dela gipuzkuarra... eta giputz eta nafar artian, beste sub-fisonomi txiki bat gañera: oyartzuarra: Jaizkibel'tik Bianditz eta Añarbiak arteko eremu guzian zabaldurik dagona: sub-fisonomi oyartzuarra —ez bait diyot orain ezer gure kostaldeko mariñel-jendiaz; oik gauza berexi bat dira, Oyartzun'go menditar jatorren aldian.

Fisonomi jator ori, ederkitxo ikusiya ta neurtua zeukan gure Antxon Valverde'k; eta bere kuadroetara eramana gañera. Eta neretzat —bestiak beste— «Olentzerokatayak» deritzaten kuadruetan ematen digu Valverde'k biziyenik, oyartzuar fisonomi ori. Ez bait dezaket esan ordia, zertan dagon fisonomi berezi ori: begi-tartian, bear bada, begi-tarteko patxara ta arraitasunian edo olako zerbaitetan... Nolanai dela, zuek esango didazute, iya, bestetan arkitzen ez den zerbait ez ote dagon, gure Valverde'ren «Olentzerokatayatan» ikusten dugun begitarte patxaratsu, inozente ezin-esaneko ortan...

«Olentzerokatayataz» gañera, gauza beratsua esan dezakegu, Donostiya'ko Aurrezki-Kutxaren aginduz pintatu zituen zenbait pertsonajeren fisonomiyaz ere; ayen artian ezin aztu bait dezakegu, Xenpelar Bertsolariyaren eredu artu zuan fisonomi oyartzuar-oyartzuar ori... Eta, nik aldakit, zenbat eta zenbat geyago, fisonomi apal, biño elegante, bere kuadruetan eman dizkigunak? Neronek ere ez bait dakit nola aditzera eman zueri, fisonomi eder oyen edertasun tolesgabe jatorra zertan dagon: Valverde'k ain ederki ikusirik zeukan eta ain egoki bere kuadroetara eraman duen xeetasun bitxi ori, alegiya...

OYARTZUN'GO PAISAJIA

Pasa gaitezen, Valverde'k Oyartzun'i zor diyon beste detalle artara; Valverde'k Oyartzun'en ikasi zuen beste arte-izaera artara: Paisajera; paisaje morexka. Morexka txoragarri ori, kolore-toketxo leun, goxo ori, ezerk eta iñork bada-ta, Oyartzun'ek sarrerazi bait ziyon gure Antxon'i bere paleta garbi-garbiyan.

Momentu ontara irixtian, esan dezakegu, Valverde ez dela Valverde, «Ayalde» baizik. Ayako Arrira begira jarri den momentutik, lengo Valverde, «Ayalde» biyurturik gelditu zaigu. Eta ez izenez ba-karrik, baita kolorez ere.

Izan ere, Goyara'ko kaskotik Ayako Arrira begira jarrita, an ez da ezer berderik ageri. Goizeko argitan, Arditurri'ko sakonian eta Txurumurruko aloz eta plegadizuetan gure Antxon'ek ikusten zuen

koloria, morexka zen; eta ura ikusizkeroztik aren paisaje guziyak morexkak izango ziran, bai akuarelaz pintatzian, bai guatxez, bai oleoz. Gure Valverde'rentzat orain ez da izango ez beltzik ez berderik, morexka baizik; morexkak Ayako Arriyak, morexka Aritxulegiko lepua, morexka Errengako gaña, morexka Biandiz'ko lepua ta Bunanarreko bizkarra; more goxo, more leun, more arin, aldiyan-aldiyan nakar-roxara jotzen duela... Orixen izan zen gure Oyartzun'ek «bere Pintoriari» eman zion lekziyo bikaña...

Gure gazte-denboran —orain urte asko— pintore famaturen baten paisajeren bat alabatu zenian, beti ere berdin esaten zitzaigun: *como juega la luz* —beti ere, argi ori-oriya— *como juega la luz entre las hojas del bosque!* beti ere argi oriya osto-artian kiriketan... Gure goguanian, Kabanas-Oteiza astiasuarra izan zen, gure paisajiaren illun-une ta sakonetarako kolore morexka bere kuadruetan sartu zuena —Paris'eko inpresionismuaren lekzio ederra—. Artian itzalak eta sakonak egiteko, beltza erabiltzen zuten orduko pintoriak, alik-eta 1902-aldian, Regoyos inpresionista bortitzak, Paris'etik emen oyetara bueltan, itzalak egiteko moria ausarki bere kuadruetan sartzen asi zen arte —Regoyos, pintore asturiano ori, neronek ikusiya goguan daukat, gure Goiko Kalia pintatzen, artian Legarre, Konbentu ez biño, baserri zela, eta oraindikan Legarre txiki egin gabe zegola, Pottettania bait zen aren lekuan... txikitako oroitzapenak...—. Guk geok ezagutu genuen, *contra-luz*'eko itzalak beltzez pintatzen, gero Regoyos'ek morez batez ere, pintatu zizkigun arte.

Gure Ayalde'k, leentxiago Kabanas-Oteiza'k bezela, beti Regoyos'en bidiari jarraitu zion —itzalak berak ere beti koloredun pintatuz.

AYALDE'K OYARTZUN'I ORDAÑAK

Eta bukatzera nua.

Kabanas-Oteiza'k, Andoain'en bizi zelarik, bere pinta-gai kuttun, Erniyo-mendi izan zuen; Ayalde'k, berriz, bere pinta-gai kuttun, Ayako Arriya. Dozenaka aldiz eramane zuen bere gai kuttun ori bere telaetara; beti ere argi diferentetan; biño beti ere moreantxa. Lekziyo ori Oyartzun'en ikasi bait zuen.

—Eta orain, orren orde, zer opa zion Ayalde'k Oyartzun'i?

—Bere Artia, bere arte oso-osua... eta bere izena: «AYALDE».

Gure Antxon Valverde'k, «Ayalde» biyurtu zen ezkerero, esan ditek, etzuela pintatu ezer, Oyartzun besterik: Oyartzun'go giza-

fisonomiyak eta, batez ere, Oyartzun'go paisajia. Oyartzun'go udazken-giro more-antxa.

Beste zenbait artistentzat esan izan bait da, euskaldun izan arren, euskal-gairik bat-ere ez, edo oso gutxi pintatu izan duela. Ayalde'rentzat ez da esango beste orrenbesterik iñoiz-ere. Ayalde'k ez du pintatu bein ere euskal-gaia besterik; eta euskal-gayetan, gai oyartzuarra, batez ere.

Eta gure Oyartzun arro dago gaur Ayalde'ren egite eder orren-gatik: egite eder orren-gatik Oyartzun eta Valverde, bi izen oik, beste izen batian —AYALDE izenian, alegiya— betiko bildurik eta bat-egiñik gelditu bait dira.

Esan det nere esatekoa.

